

§ 9. Палітычнае і сацыяльнае развіццё дзяржаў Азіі ў перыяд Ранняга і Высокага сярэднявечча

АРАБСКІ ХАЛІФАТ ІСЛАМ СЁГУН ЯПОНІЯ ВАРНА ІНДЫЯ ХАЛІФ КІТАЙ КАСТА МАГАМЕТ

1. Палітычная карта Азіі. У Раннім і Высокім сярэднявеччы ў Азіі найбольш актыўна развіваліся рэгіёны старых цывілізацыйных цэнтраў: Блізкі Усход, Сярэдняя Азія, Індыя, Кітай. Разам з тым упершыню ў гісторыі ўзвысіліся невядомыя раней народы — арабы, туркі-сельджукі, манголы.

У VII ст. на арэну сусветнай гісторыі выйшлі арабы, якія здаўна жылі на Аравійскім паўвостраве. Узнікненне новай рэлігіі — ісламу — спрыяла аб'яднанню арабскіх плямёнаў. У VII–VIII стст. арабы на чале з Магаметам, які абвясціў сябе пасланнікам і прарокам адзінага Бога, і яго паслядоўнікамі ў выніку заваявальных паходаў стварылі велізарную імперыю — Арабскі **халіфат**. Новае дзяржаўнае ўтварэнне раскінулася на агромністых тэрыторыях ад Атлантычнага акіяна да межаў Кітая і аб'яднала многія народы.

Ваеннаму поспеху арабаў спрыяла ў тым ліку выгадная знешнепалітычная сітуацыя на Блізкім і Сярэднім Усходзе: найбуйнейшыя імперыі таго часу — Візантыйская і Персідская — вялі адна супраць адной працяглыя войны.

Арабскі халіфат

Халіфат — дзяржава мусульман на чале з рэлігійным лідарам — халіфам.

Прасачыце па картасхеме рост тэрыторыі Арабскага халіфата. У які час ён дасягнуў найвышэйшага росквіту? Якія еўрапейскія тэрыторыі былі захоплены арабамі? Чаму ім адносна лёгка і хутка ўдалося захапіць велізарныя тэрыторыі?

ГІСТОРЫЯ І СУЧАСНАСЦЬ

Як латынь на Захадзе і грэчаская ў Візантыі, афіцыйнай мовай у Арабскім халіфаце была арабская.

Сёння «арабскі свет» — гэта акрэслены геаграфічны рэгіён, які складаецца з краін паўночнай і ўсходняй часткі Афрыкі, Блізкага Усходу, населеных арабамі. У кожнай з іх арабская мова з’яўляецца афіцыйнай.

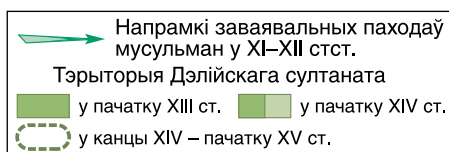
1. Назавіце сучасныя дзяржавы, у якіх арабская мова з’яўляецца дзяржаўнай.
2. Пералічыце пяць найбуйнейшых гарадоў арабскага свету. Якія з іх уваходзілі ў склад Арабскага халіфата?

Створаную арабамі шматнацыянальную дзяржаву аб'ядноўвалі рэлігія (іслам) і арабская мова. Аднак у канцы VIII — пачатку IX ст. гіганцкая дзяржава вычарпала магчымасці бясконца пашыраць свае межы і трымаць пад кантролем заваяваныя тэрыторыі. Паўплывалі неаднародны ўзровень эканамічнага развіцця рэгіёнаў, слабасць гаспадарчых сувязей, палітычная нестабільнасць, выкліканая народнымі паўстаннямі і ўзмацненнем пазіцый кіраўнікоў асобных правінцый. Імперыя аслабла і пачала распадацца на мноства часткова аўтаномных абласцей (эміратаў, султанатаў), дзе часта мяняліся кіраўнікі і межы.

Аслабленнем арабскай дзяржавы скарысталіся суседзі. Уладанні халіфата сталі лёгкай здабычай качэўнікаў — туркаў-сельджукаў (XI ст.) і манголаў (XIII ст.). Арабскі халіфат канчаткова спыніў сваё існаванне ў 1258 г., пасля захопу Багдада манголамі.

У Раннім і Высокім сярэднявеччы мусульмане здолелі заваяваць Паўночную Індыю. У VIII ст. арабы падпарадкавалі тэрыторыю Сінда (сучасны Пакістан). Ад канца X ст. на Паўночную Індыю пачалі нападаць валадары мусульманскіх дзяржаў, якія ўзніклі пасля распаду Арабскага халіфата на тэрыторыі Сярэдняй Азіі і Ірана. У пачатку XIII ст. нашэсці арабаў завяршыліся стварэннем у Паўночнай Індыі самастойнай дзяржавы — *Дэліскага султаната* (1206–1526 гг.). У канцы XIII — пачатку XIV ст. дэлійскім султанам удалося падпарадкаваць сабе амаль усю Індыю.

Мусульманскія заваяванні Індыі

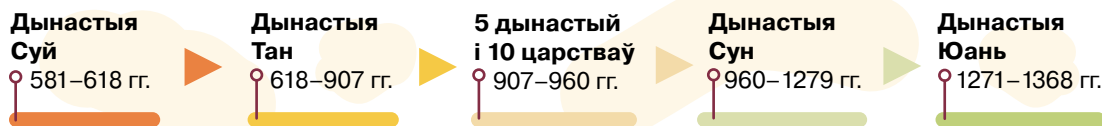
Дэлійскі султанат

Кітай

Асаблівасцю палітычнага развіцця Кітая ў Раннім і Высокім сярэднявеччы былі спробы цэнтралізацыі ўлады, якія часта змяняліся міжусобнымі войнамі за ўладу, і амаль бесперапынная барацьба з качэўнікамі. Перыяды палітычнай магутнасці Кітая чаргаваліся з перыядамі раздробленасці, заняпаду і падпарадкавання іншаземным захопнікам. У тыя часы ў Кітаі змянілася некалькі кіруючых дынастый.

КІРУЮЧЫЯ ДЫНАСТЫІ Ў КІТАІ

907–960 гг. — час «пяці дынастый і дзесяці царстваў». Чаму гэты перыяд атрымаў такую назву?

Кітай праводзіў актыўную знешнюю экспансію: ваяваў з паўночнымі і заходнімі суседзямі, умешваўся ва ўнутраныя справы Карэі і краін Паўднёва-Усходняй Азіі. Ваенныя паходы сягалі далёка на захад, але паражэнне ад арабаў у Таласкай бітве (751 г.) паклала ім канец.

У XIII ст. заваёўваць Кітай пачалі манголы, якія да таго часу аб'ядналіся пад уладай Чынгісхана. Скарэненне Кітая манголамі працягвалася каля 70 гадоў. Заваёўнікі ўключылі яго ў склад сваёй дзяржавы і паставілі тут сваю дынастыю — Юань, заснавальнікам якой стаў унук Чынгісхана Хубілай. Толькі ў другой палове XIV ст. у выніку паўстання манголы былі выгнаны з Кітая.

Японія

Першае дзяржаўнае ўтварэнне на Японскіх астравах узнікла прыкладна ў IV ст. на землях народа Ямата. У VII ст. Ямата было перайменавана ў Ніхон — Краіну ўзыходзячага сонца. На працягу Сярэднявечча японскія валадары паступова падпарадкавалі сабе ўсе

тэрыторыі астравоў. Японская дзяржава настолькі ўзмацнілася, што здолела адбіць напады мангольскай арміі.

2. Дзяржаўны лад у сярэдневяковых цывілізацыях Азіі. Дзяржава ў сярэдневяковых цывілізацыях Азіі з’яўлялася найважнейшым органам кіравання. Яна ажыццяўляла кантроль над разнастайнымі аспектамі жыцця насельніцтва: зборам падаткаў, падтрыманнем парадку і абаронай межаў. Ва ўсіх азіяцкіх дзяржавах панавала манархічная форма кіравання.

Для большасці дзяржаў Азіі характэрная наяўнасць шматлікіх чыноўнікаў, якія дапамагалі ў кіраванні краінай вярхоўнаму валадару. Арабскі халіфат — **тэакратычная дзяржава**, на чале якой стаяў *халіф* — палітычны і духоўны лідар, што засяроджваў у сваіх руках абсалютную ўладу. Найвышэйшай службовай асобай пры халіфе быў *візір*, у падпарадкаванні якога знаходзіўся разгалінаваны чыноўніцкі апарат. Краіна была падзелена на правінцыі, якімі кіравалі ваенныя намеснікі, прызначаныя візірам, — *эміры, султаны*. Іх асноўнымі абавязкамі былі збор падаткаў, камандаванне войскамі, кіраванне мясцовай адміністрацыяй.

На чале Кітая стаяў імператар, які лічыўся Сынам Неба — вярхоўнага бажства, шанаванага кітайцамі. Ён меў непадзельную ўладу над жыхарамі і маёмасцю сваіх падданных і ўзначальваў зямную сацыяльную іерархію. Сувязным звязом паміж імператарам і народам былі чыноўнікі, яны забяспечвалі стабільнасць і парадок у грамадстве. Чыноўнікаў у Кітаі выбіралі на падставе ведаў і ўменняў, пацверджаных здачай дзяржаўных экзаменаў, а не сацыяльнага статусу. Ад кандыдатаў патрабаваліся веды, якія ахоплівалі шырокі спектр тэм, у тым ліку гісторыю, літаратуру, філасофію і права. Тыя, хто прэтэндаваў на найвышэйшыя пасады, здавалі экзамен непасрэдна імператару і штогод пераатэстоўваліся. Чыноўнікі займаліся

Манархічная
форма праўлення

Разгалінаваны
бюракратычны апарат

Тэакратыя — тып дзяржаўнага ўладкавання, пры якім на чале краіны стаіць рэлігійны лідар.

адміністрацыйнымі і юрыдычнымі пытаннямі, кіравалі правінцыямі, збіралі падаткі, кантралявалі адукацыю, удзельнічалі ў дыпламатычных працэсах.

ПРАЦУЕМ З ГІСТАРЫЧНАЙ КРЫНІЦАЙ

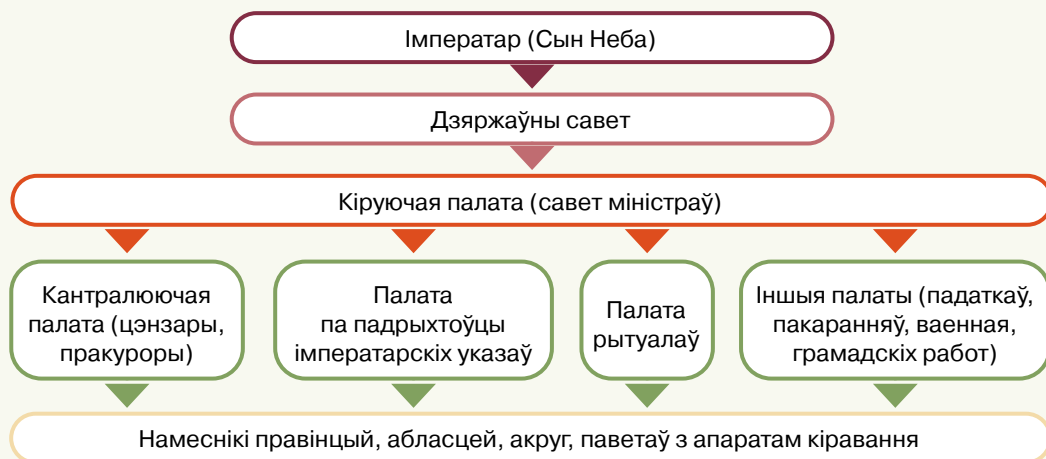
Прааналізуйце вытрымку з дакумента і схему «Сістэма дзяржаўнага кіравання імперыі Тан». Адкажыце на пытанні.

Фрагмент з Сінь Тан шу «Дзяржаўная арганізацыя імперыі Тан»

«...У пачатку свайго праўлення Тайцзун праверыў усіх чыноўнікаў, што знаходзіліся ў цэнтры і на перыферыі, зацвердзіў штат 730 чалавек. Ён казаў: „Я лічу цалкам дастатковым гэты штат для прыцягнення ўсіх мудрых і таленавітых у Паднябеснай“. Аднак нават у той час былі створаны пазаштатныя пасады. Пасля яшчэ і яшчэ зацвярджалі пазаштатныя пасады, іх лічылі як асноўныя пасады.

...Тое, што Сын Неба выдаваў указы і асабіста праводзіў адбор, мела мэтай прыцягненне найвышэйшых талентаў і называлася „імператарскі адбор“».

СІСТЭМА ДЗЯРЖАЎНАГА КІРАВАННЯ ІМПЕРЫІ ТАН (618–907 гг.)

1. Ахарактарызуйце сістэму чыноўніцкага апарату ў *Kimai*.

2. Назавіце плюсы і мінусы такога падыходу да кіравання дзяржавай.

3. Традыцыйнае грамадства. Пад тэрмінам «традыцыйнае грамадства» разумеюць усякае дакапіталістычнае грамадства. Яго асноўнымі характарыстыкамі з’яўляюцца аграрны характар гаспадаркі, манархічная форма праўлення, рэлігія як адзіная форма ідэалогіі, мускульная сіла чалавека і жывёл, якая рухае прылады працы. Традыцыйнае грамадства таксама характарызуецца наяўнасцю мінімальнай прыватнай уласнасці, жорсткай цэнтралізаванай уладай, панаваннем дзяржавы над грамадскімі і асабістымі адносінамі, каштоўнасцямі і памкненнямі. Асаблівая роля ў такіх грамадствах належыць традыцыям, рытуалам і звычаям.

Традыцыйнае грамадства было характэрнае для ўсіх цывілізацый Сярэднявечча. Але калі Еўропа ў перыяд, які мы вывучаем, паступова становілася на шлях разбурэння традыцыйнага грамадства, дык ва ўсходніх цывілізацыях яно захоўвалася яшчэ працяглы час.

4. Асаблівасці сацыяльнай структуры грамадства ў краінах Азіі. Сацыяльная структура грамадства ў краінах Азіі істотна адрознівалася ад заходнееўрапейскай. Асаблівасці сярэдневяковых азіяцкіх грамадстваў былі абумоўлены вызначальнай роляй рэлігіі ў рэгуляванні адносін паміж людзьмі, шырокімі ўладнымі паўнамоцтвамі кіраўнікоў дзяржаў, існаваннем дзяржаўнай уласнасці на зямлю.

Галоўным уласнікам усіх зямель выступала дзяржава ў асобе вярхоўнага валадара. Таму найбольш пашыранай формай зямельных адносін на Усходзе было *ўмоўнае землеўладанне*. Валадар надзяляў зямлёй сваіх васалаў на пэўных умовах, напрыклад за нясенне службы (адміністрацыйнай, вайскавай, прыдворнай). Фактычна ўладальнікі зямлі не рабіліся ўласнікамі і не маглі перадаць яе ў спадчыну, а толькі мелі права на атрыманне часткі даходаў з насельніцтва замацаванай за імі тэрыторыі.

У мусульманскіх дзяржавах сацыяльную структуру грамадства вызначаў іслам. На чале дзяржавы стаў халіф, які абапіраўся на прыдворную бюракратыю,

Характэрныя рысы традыцыйнага грамадства

Традыцыйнае грамадства —

тып грамадства з аграрным укладам, манархічнай сістэмай кіравання, перавагай рэлігійных каштоўнасцей і светапогляду, асаблівай роляй традыцый.

Форма пазямельных адносін

Асаблівасці сацыяльнай структуры ў мусульманскіх дзяржавах

Як мусульмане ставіліся да хрысціян і іўдзеяў?

Сацыяльная іерархія ў Кітаі

Складзіце схему «Іерархічная арганізацыя кітайскага грамадства».

Каставая сістэма ў Індыі

Згодна з легендай, прадстаўнікі варнаў утварыліся з розных частак цела Бога. Успомніце імя Бога і назавіце рэлігію.

Сацыяльная структура японскага грамадства

ніжэй знаходзіліся вольныя мусульмане, сярод якіх асаблівае месца займалі арабы. Затым ішлі «людзі кнігі» — хрысціяне і іўдзеі. На самых ніжэйшых прыступках сацыяльнай лесвіцы знаходзіліся «няверныя» (усе, хто не верыў у адзінага Бога) і рабы.

У сярэднявеквым Кітаі сацыяльная структура была больш складаная. Да прывілеяванай часткі грамадства належалі члены імператарскай сям'і, арыстакраты-землеўласнікі і дзяржаўныя чыноўнікі. Крыху асобна стаяла духавенства. Асноўным насельніцтвам былі свабодныя людзі, пераважна сяляне. Яшчэ ніжэй знаходзіліся рамеснікі і гандляры. Самую ніжэйшую ступень займалі слугі, залежныя сяляне і рабы.

У Індыі сацыяльную структуру грамадства вызначала каставая сістэма. У яе аснову леглі чатыры сацыяльна-рэлігійныя групы — варны: брахманы (жрэцтва), кшатрыі (ваяры і чыноўніцтва), вайш'і (сяляне) і шудры (слугі). На самым ніжэйшым узроўні сацыяльнай іерархіі знаходзіліся недакранальныя — людзі, што займаліся «нячыстымі» прафесіямі.

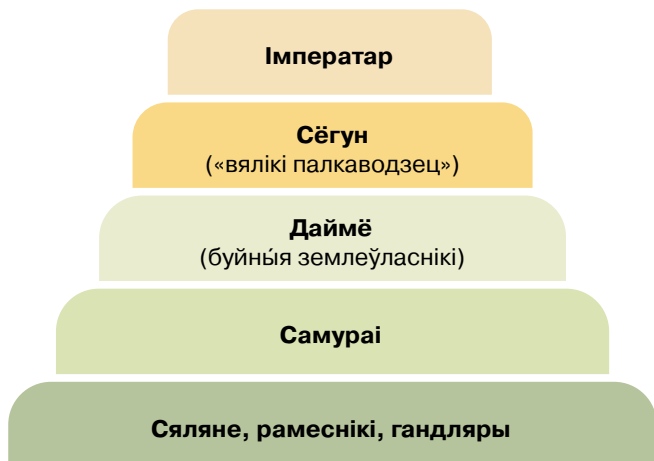
У далейшым на аснове варнаў сфарміраваліся касты. Яны былі звязаныя з пэўнымі прафесіямі і маглі ўключаць у сябе людзей розных варнаў. Каставая прыналежнасць вызначала многія аспекты жыцця індывіда, у тым ліку шлюб, стасункі і прафесійныя магчымасці. Нарадзіўшыся ў пэўнай касте, індыец не мог перайсці ў іншую. Індуізм вучыў, што змяніць сваё становішча чалавек можа толькі пасля перараджэння. І чым больш правільна ён жыў, тым лепшае будзе яго жыццё ў наступным увасабленні.

Унікальная сацыяльная структура грамадства складалася ў Японіі. У яе аснове ляжалі адносіны васалітэту. Верхнюю ступень у сацыяльнай іерархіі займаў імператар, які лічыўся сынам багіні Сонца. Першапачаткова яго ўлада была дастаткова моцная, але з XII ст. яна перайшла да ваеннага правадыра — *сёгуна*, хоць

імператар заставаўся сімвалам адзінства і рэлігійнага аўтарытэту. Ніжэй за сёгуна на сацыяльнай лесвіцы знаходзіліся даймё (уладальнікі зямельных участкаў), якія з’яўляліся яго васаламі.

Самураі складалі наступны пасля даймё пласт грамадства і забяспечвалі ваенную моц даймё і сёгуна. Напачатку яны былі прафесійнымі ваярамі і служылі наймітамі ў мясцовых землеўласнікаў. Але з цягам часу ператварыліся ў замкнёную прывілеяваную сацыяльную групу (ваеннае саслоўе). Самураі прытрымліваліся строгага кодэкса гонару — бусідо («Шлях ваяра»), які загадваў быць адданымі свайму гаспадару, сумленнымі і адважнымі. Ад іх патрабавалася не толькі фізічная падрыхтоўка, але і духоўнае развіццё, таму валоданне мячом і мастацтва бою суправаджаліся заняткамі каліграфіяй і паэзіяй. Самураі адыгрывалі значную ролю ў палітычным жыцці дзяржавы.

У падмурку феадальнай піраміды ў Японіі знаходзіліся сяляне, рамеснікі і гандляры. Яны абавязаны былі плаціць падаткі сваім феадалам.

Іерархічная арганізацыя японскага грамадства

*Мінамота Ёрымота,
першы сёгун.
Роспіс па шоўку.
Мастак Фудзівара Таканобу.
1179 г.*

ПРАВОДЗІМ МІНІ-ДАСЛЕДАВАННЕ

Еўрапейскі рыцар і японскі самурай — саслоўі сярэднявечага грамадства. Нягледзячы на тое што іх эпоха прамінула, рыцарская этыка і кодэкс гонару самураяў не страцілі сваёй актуальнасці і цяпер.

- 1. Даведайцеся паходжанне слоў «рыцар» і «самурай».*
- 2. Што аб'ядноўвае прадстаўнікоў дадзеных саслоўяў?*
- 3. Назавіце адрозненні ў поглядах рыцараў і самураяў у адносінах да жанчыны, рэлігіі, адукацыі.*
- 4. Зрабіце вывад, якія каштоўнасці, уласцівыя для рыцараў і самураяў, не страцілі сваёй актуальнасці.*

Роля абшчыны

У Раннім і Высокім сярэднявеччы ў Азіі ключавое значэнне ў сацыяльнай структуры грамадства і штодзённым жыцці людзей мела абшчына. У Кітаі вясковыя абшчыны, што складаліся са сваяцкіх кланаў, кіраваліся старэйшынамі клана і адыгрывалі галоўную ролю ў размеркаванні зямлі, урэгуляванні спрэчак і выкананні рэлігійных абрадаў. У арабскім свеце абшчыны былі асновай грамадскай арганізацыі, племянная прыналежнасць вызначала сацыяльны статус, правы і абавязкі чалавека. У Індыі касты забяспечвалі сацыяльную падтрымку і абарону сваім членам, спрыялі захаванню сацыяльнага парадку і эканамічнай стабільнасці. Усе пасады і абавязкі, якія выконваліся абшчыннікамі, перадаваліся ў спадчыну з пакалення ў пакаленне. У Японіі сялянская абшчына адказвала за ўплату падаткаў, магла самастойна вырашаць унутраныя пытанні.

Усе сяляне жылі ў замкнёным свеце вясковай абшчыны, якая выконвала важную ролю ў жыцці грамадства і ажыццяўляла не толькі гаспадарчую і адміністрацыйную, але і рэлігійную функцыю. Абшчыны маглі кіраваць уласнымі справамі і нават весці перамовы з дзяржавай па пытаннях падаткаў і абавязкаў.

На палітычнай карце Азіі ў Раннім і Высокім сярэднявеччы існавала некалькі буйных цывілізацый, галоўнымі з якіх былі кітайская, індыйская і араба-ісламская. Усе яны характарызаваліся наяўнасцю традыцыйнага грамадства, якое абапіралася на звычай і традыцыі. У развітых цывілізацыях Азіі складалася своеасаблівая сістэма дзяржаўнага кіравання і грамадская іерархія.

калі ў свеце...

VII–VIII стст. —
утварэнне Арабскага халіфата
і арабскія заваёвы

на тэрыторыі Беларусі...

VI–VIII стст. —
рассяленне славян

ПЫТАННІ І ЗАДАННІ

1. Вядомы гісторык Р. Ю. Віпер пісаў: «Імя арабаў зрабілася назвай не племені, а веры і культуры». Растлумачце сэнс дадзенага выказвання.
2. Якія фактары, на вашу думку, спрыялі адзінству Арабскага халіфата, а якія — яго распаду?
3. Пералічыце прыкметы традыцыйнага грамадства. Якія агульныя рысы характэрныя для традыцыйных грамадстваў краін Азіі — Індыі, Кітая, Японіі? Пералічыце выяўленыя вамі адрозненні.
4. Назавіце рэгіянальныя асаблівасці сацыяльнай структуры грамадства ў развітых дзяржавах Азіі ў Раннім і Высокім сярэднявеччы.
5. Параўнайце сістэмы дзяржаўнага кіравання ў краінах Азіі і Заходняй Еўропы ў Раннім і Высокім сярэднявеччы. Зрабіце вывад.